

Gados László:

Differenciáltabb és egyértelműbb nyelvpolitika szükségességéről

Az EU-ba való bekerülésünk – aminek többéves időigénye van – felvetheti azt a kérdést, hogy vajon **szükség lesz-e önálló magyar jövőképre? Nézetem szerint igen.** Részben azért, mert az EU fejlődési folyamata, kialakultabbá válása szakértői vélemények szerint 2020-ig tarthat. Ezalatt az EU működési mechanizmusa is változik. A mostani nyugat-európai rend-szerhez való igazodás és az ottani változások együttesen európaizálják az EU mechanizmusát. Ennek kapcsán jobban megjelennek majd más európai térségek működési rendszereinek integrálható elemei is és a működési mechanizmus egészében szükségképpen kell, hogy változtasson merevségén” – írja dr. Kovács Géza egyetemi tanár egy OTKA-kutatás záró-tanulmányában, és így folytatja – „Ebből az következik, hogy a piacgazdaság működési mechanizmusa ezt önmagában automatikusan nem oldja meg. Végül az EU-ba való bekerülésünk hosszabb folyamata a kívül maradókkal való elmélyültebb kapcsolatépítés – ideértve az interregionális együttműködést is – igényli a kétpólusú magyar stratégia karakterisztikusabb felszínre hozását és a további tárgyalásokon a magyar érdekek határozottabb képviselését. Jól látható, hogy a nyugat-európai tagországok keleti irányban is és egymás között is határozottabban képviselik ország érdekeiket és ennek következetesebben hangot is adnak.”[1]

E felfogással azonosulva, ennek szellemében kívánom a figyelem előterébe állítani az európai alapvető társadalmi-gazdasági folyamat(ok)hoz tartozó nyelvi érintkezési (kommunikációs) szükségletek kielégítésének problémakörét. Vagyis azt, hogy a már tetten érhető és a még csak célokkal jellemzett társadalmi-gazdasági folyamat(ok)ban hogyan, milyen irányban alakulnak a különböző anyanyelvűek közötti nyelvi érintkezés szükségletei, kielégítésükre milyen lehetőségek vehetők

számításba, és hasznosításukhoz milyen feladatok napirendre tűzése lenne szükséges. Eddig mind a szükségleteket, mind kielégítésük lehetőségeit tekintve csak mechanikusan átvett és differenciálatlan nézetek láttak napvilágot; lényegében az EU vezető intézményei által meghirdetett „megoldás” kapott hivatalos és nem hivatalos hangoztatást.

Ennek egyik oka feltehetően az, hogy e problémakörnek fő feladatként való kezelése nem tartozik egyik állami intézmény feladatkörébe sem, egyes vonatkozásaival különböző intézmények (minisztériumok) ugyan foglalkoznak, de „a sok baba között mintha elveszne a gyerek”. S idevágó még az a jelenség is, hogy: „Az utóbbi években nemzetközi méretekben is, de hazánkban különösen leszűkült az előrelátás időtartama.”[2] Ami természetzerűleg hajlamosít készen kapott nézetek kritikátlan átvételére. Az okok között nem elhanyagolható az az elég széles körben kimutatható előítélet, elutasító beállítódás, amelynek alapját (tudatosan terjesztett) hamis állítások adták (és adják), (meg)gátolva ezzel, hogy a nemzetközi kapcsolatokban szükséges nyelvi érintkezés gondjainak megoldására irányuló útkeresés az előítélettel sújtott lehetőségekre is tekintettel legyen. Más oldalról nézve viszont, ha valamelyik fórum kész lenne valamely javaslat előítélettől mentes tanulmányozására, ennek még a javaslat túl általános jellege is akadálya lehet.

1. A nyelvi kérdés felvetése az Európai Unióban

1. A kezdeményezőkről

Az Európai Közösségekben (EK) 1985 után bekövetkezett fellendülés, továbbá az EK-től keletre történt nagyarányú politikai változások hatásaként a 90-es évtized elején az európai integrációs folyamat új szakaszba érkezett, amelynek céljai és követelményei a Maastrichti Szerződésben nyertek rögzítést. Az Európai Közösségnek, az Európai Unió első „pillérének” a jogrendszerében megjelent például az uniópolgárság intézménye, amely a tagállamok polgárainak jogát a szabad közlekedésre, lakhely és munkahely megválasztására stb. - némi korlátozással -

kiterjesztette az Unió egész területére. Az ezzel és más szabályok adta lehetőségekkel való éléshez azonban az europolgároknak e soknyelvű térségben szót is kell(ene) érteniük egymással. De milyen nyelven? A fejlemények ennek az alapkérdésnek a feltevésére és a lehetséges válaszok keresésére készítettek értelmiségieket az Európai Unióban, akik foglalkozásuknál vagy érdeklődésüknél fogva valamilyen szempontból (tudomány, oktatás, kultúra stb.) addig is foglalkoztak a nemzetközi nyelvi érintkezés kérdéseivel. (Ebből következően aligha meglepő, hogy többségüknek valamilyen módon kapcsolata van az eszperantóval.) Rövid idő alatt munkacsoporttá szerveződtek (az „EU nyelvi problémája munkacsoport”), háttéri támogatóul pedig megnyerték az Eszperantó Világszövetséget, valamint a tagállamokban működő országos eszperantó szövetségek többségét.

Az olasz Radikális Párt Transznacionális Radikális Párttá (TRP) alakult, s így már több országban is megkapaszkodott politikai erő is állást foglalt a „milyen nyelven” kérdésben. Miután az európai integráció tekintetében politikai célként a föderális Európa megteremtését szorgalmazzák, a kérdésre adott válasz egyben a föderális nyelvet nevezi meg. E nyelvként – az angolt elutasítva – az eszperantót jelölték meg (36. kongresszus, 1992. ápr. 30. – máj. 3.); e nyelvpolitika képviselőit pedig létrejött az „Esperanto” Radikala Asocio (ERA) szervezet.

A „nyelvi probléma munkacsoport” és az ERA felfogása a módszerek tekintetében némileg eltér egymástól, tekintve, hogy az utóbbi politikai eszközök (pl. demonstrációk) alkalmazására is támaszkodik. Ennek következtében akcióik egy hányadát együttműködésben, más részét egymástól függetlenül valósítják meg.

E mozgalmak érveinek alapját elsődlegesen a Római Szerződés egyes (a bővítések alkalmával kiegészített) cikkelyei, az Európai Unióban meghirdetett elvek és célok, továbbá gazdasági megfontolások adják, és az érvelésben ezek gyakorlati érvényesítésének fontosságát hangsúlyoz-

zák, illetve érvényesítéséért szállnak sikra. Tevékenységüket (eredményeiket) többé-kevésbé érzékeltetik a következők:

- ↳ 1993. szeptember 29-én Brüsszelben, az Európai Parlamentnél konferenciát tartottak (első ízben) az Európai Közösségek nyelvpolitikájáról. [3.a]
- ↳ A TRP és az ERA akciói nyomán 1993 novemberében UNESCO-dokumentum született az eszperantóról; következményeként lehetőség nyílt arra is, hogy az eszperantó iskolai oktatásával kapcsolatos kísérletekre az UNESCO „Linguapax” programjának keretében sor kerüljön. [3.b]
- ↳ A. Ruperti, az Európai Bizottság tagja nyelvi kérdésekben fogadta (1994. jan. 7.) a TRP küldöttségét. [3.c]
- ↳ A rotterdami Erasmus egyetemen nyilvános vitát tartottak (1994. ápr. 29.) Létezik-e megoldás a nyelvi problémára? címmel. [3.d]
- ↳ Olaszországban az oktatási miniszter 1994. február 22-i dekrétuma lehetővé tette az eszperantó felvételét az elemi iskolában tanítható négy nyelv mellé. Előzménye egy parlamenti kezdeményezésre végzett minisztériumi munkabizottsági vizsgálat és annak jelentése volt. [3.e]
- ↳ Emma Bonino, az Európai Bizottság tagja 1995. október 4-én fogadta az „EU nyelvi probléma munkacsoport” és az Eszperantó Világszövetség képviselőit. Egyetértéséről és támogatásáról biztosította őket a semleges nemzetközi nyelv elfogadtatására irányuló törekvéseiket illetően, nem hallgatva el azokat az igen jelentős – főleg szemléleti síkon meglévő – akadályokat, amelyeknek eltávolítása nélkül a siker kétséges. [3.f] (E. Bonino támogató magatartása következik abból is, hogy európai bizottsági tagsága előtt a TRP titkára volt.)
- ↳ Az 1996-ban megkezdett kormányközi konferencia előkészítésének időszakában a „nyelvi probléma munkacsoport” körei két irattal is (1. Választási lehetőségek a nyelvprobléma megoldására. 2. Nyílt levél az Európai Parlament tagjaihoz) törekedtek a nyelvi kérdés fontosságának, és semleges nemzetközi nyelv által való megoldása cél-

szerőségének tudatosítására. Az Európai Parlament által szervezett meghallgatások során a nyelvi problémával kapcsolatban többen is előterjesztést tettek (pl. 1995. okt. 17-én a belga André Martin; 1996. febr. 26-án a holland Hans Erasmus). A nyelvi kérdés azonban nem került a kormányközi konferencia napirendjére. [3.g]

↳ Az „EU nyelvi probléma munkacsoport” szervezésében az Európai Parlament tagjainak többségét visszatérően ellátták a nyelvi problémával és az eszperantóval kapcsolatos információkkal. E tevékenység eredményeként 1997 végén már 118 képviselő (a 626-ból) nyilatkozott úgy, hogy kész az eszperantó támogatására, de legalább is tekintetbe vételére, amikor a nyelvi kérdés tárgyalása napirendre kerül. [3.h]

↳ 1997-ben Rómában három (olasz, angol, eszperantó) nyelven megjelent, a közgazdasági Nobel-díjas Reinhard SELTEN szerkesztésében, egy tanulmánykötet az európai nyelvi (nem) kommunikáció költségeiről. A könyvet az ERA adta ki az Európai Unió Közösség pénzügyi támogatásával. [4] 1998. februári keltezésű hír, hogy az Európai Parlament Intézmény(ügy)i Bizottsága (C 15) hamarosan megvitatja „az Európai Unióbeli (nem) kommunikáció problémái” témájú munkaokmányt. [5]

A felsorolás csak az Európai Unió intézményeire való közvetlen ráhatást szolgáló eseményekre, tényekre tért ki. A nyelvi probléma azonban az egész világra kiterjed, így természetes, hogy az eszperantónak, mint semleges nemzetközi nyelvnek a nagyobb szerephez jutása érdekében az ENSZ szervezeteinél, ENSZ-en kívüli nemzetközi szervezeteknél és az Európa Tanács szervezeteinél is történtek, illetve folyamatban vannak kezdeményezések, amelyeknek eredményessége vagy kudarca közvetve az európai nyelvi helyzetre is hatással lehet. Az ilyen széles körre kiterjedő áttekintés nem tartozik e tanulmány céljához. Ezért itt csupán egy tényről teszek említést: a Nemzetközi PEN 60. kongresszusa 1993. szeptember 10-én az eszperantót irodalmi nyelvként ismerte el, és felvette tagjai sorába az európai eszperantista írókat összefogó Esperanta PEN-Centro-t.

2. Az EU nyelvi rendszeréről

A törekvések tartalmi oldalára való kitérés előtt röviden emlékeztetni kell az Európai Unió nyelvi rendszerére. Az EU alapvető jellemzőinek egyike, az Európai Közösségek létrejöttének kezdetei óta, a többnyelvűség. Ami azt jelenti, hogy a tagállamok hivatalos nyelve egyben hivatalos nyelve az Európai Közösségeknek / Uniónak is. A Római Szerződés létrejöttét követő bővítések során is az újonnan taggá váló államok nyelve az EK hivatalos nyelvéné vált. Ebből adódóan a közösségi intézményektől a tagállamok valamelyikéhez vagy az ennek hatáskörébe tartozó személyhez címzett okmányoknak a tagállam nyelvén kell készülnie. Rendelkezéseket, nagy nyilvánosságnak szóló szövegeket minden hivatalos nyelven meg kell szerkeszteni és az EK hivatalos közlönyében közzé kell tenni. A szövegek minden nyelv esetében eredetinek számítanak. Valamely tagállam és a hatáskörébe tartozó személy a hivatalos nyelvek közül általa választott nyelven fordulhat az EK intézményeihez, és a választ is ezen a nyelven kell kapnia.

A Római Szerződés 128 jelű cikkelye rögzítette, hogy a Közösség hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva kulturális különbözőségüket és egyidejűleg kiemelve közös kulturális értékeiket.

Az Európai Tanács a „következtetések a nyelvi különbözőségről és a többnyelvűségről az Európai Unióban” című, 1995-ben elfogadott okmányban (EU Council Doc. 7755/95) hangsúlyozza a nyelvi különbözőségről való gondoskodásnak és a többnyelvűség támogatásának fontosságát az Unióban, és felhívja a Bizottság figyelmét ennek szem előtt tartására a közösségi politikák és tevékenységek kidolgozása során.

Az Európai Tanács és a Miniszterek Tanácsa (a Tanács) csak az érvényes nyelvi rendszer szerinti nyelveken megszerkesztett tervezetekről tárgyalhat, amitől csak egyhangú döntéssel lehet eltérni. Bármelyik tag

jogosult a megvitatás elutasítására, ha az előkészítés nem ezeknek az előírásoknak megfelelően történt.

Az Európai Parlament tagjainak írásbeli előterjesztését minden hivatalos nyelven közzéteszik, a hivatalos nyelvek valamelyikén elhangzó beszédeiket közvetlenül lefordítják a többi hivatalos nyelvre.

Az Európai Bíróság eljárásai ugyancsak a hivatalos nyelvek valamelyikén (itt ideérve az ír nyelvet is) történhet, a bírósági eljárást kérő tagállamnak vagy állampolgárának választása szerint.

Az Európai Bizottság általános érdekű megnyilatkozásainak szintén valamennyi hivatalos nyelven meg kell jelennie, más esetben csak az érintettek nyelvére kell tekintettel lenni. [6]

Az intézményeken belüli nyelvhasználat azonban lényegesen szűkebb körű: az Európai Bíróságnál a francia, az Európai Bizottság alá tartozó szervezetekben az angol és a francia, valamint kisebb mértékben a német nyelv használatos. [7] A szakintézményekben a munkanyelvhasználatot az is befolyásolja, hogy az intézmény székhelye melyik tagállam területén van.

3. A nyelvi mozgalom érveléséről

A nyelvi mozgalom érvelése alapvetően a következőkkel jellemezhető. Az EU-ban kezdettől fogva követett elv: a többnyelvűség – a tagállamok szintjén – helyes és igazságos, mert kifejeződik benne a tagállamok egyenjogúsága, azonos fokú szuverenitása. A napirenden lévő folyamatokkal, nevezetesen az Unió bővítésével, valamint az Unión belüli integráció mélyítésével azonban jelentős problémák keletkeznek, ha ezeknek nem mennek elébe, ha ezeket nem előzik meg.

Azokban az intézményekben, ahol a minden nyelvről minden nyelvre közvetlenül történő fordítással lehet érvényt szerezni a többnyelvűség követelményének, a nyelvek számának növekedésével a költségek, és a technikai nehézségek is (pl. a tolmács-munkahelyek esetében) rohamo-

san nőnek (ugyanis a fordítási irányok száma = $a(a-1)$, ahol 'a' a nyelvek száma). Ha eltérnek az alapelvtől, és nem minden nyelvről tolmácsolnak minden nyelvre, akkor nyelvi diszkrimináció lép fel, a mellőzött nyelvek „gazdái” másodrendűekké válnak, mégha képviselőik, megfelelő idegennyelv-tudással rendelkezvén, értenek is a ténylegesen használt nyelveken. Milyen más megoldások lehetségesek? A költségekben igen jelentős megtakarítás érhető el, ha a minden nyelvről minden nyelvre való tolmácsolás nem közvetlenül, hanem hídn nyelv közbeiktatásával történik (ekkor ugyanis a fordítási irányok száma lényegesen kevesebb = $2a$). Ha hídn nyelvnek etnikus nyelvet választanak a hivatalos nyelvek köréből (pl. az angolt), akkor bekövetkezik a nyelvi diszkrimináció; ellenben, ha a hídn nyelv egy semleges nemzetközi nyelv (legesélyesebb ilyenként az eszperantó), akkor nyelvi diszkrimináció nem keletkezik, tehát a vázoltak közül ez lenne a leggazdaságosabb és egyben igazságos megoldás. (Szóbeli érintkezés esetén a költségek tovább csökkenhetnének, és továbbra sem keletkezne nyelvi diszkrimináció, ha a szóbeli érintkezés nyelve mindenki számára közvetlenül a semleges nemzetközi nyelv lenne. Ilyen megoldás elfogadtatásához a feltételek azonban nyilvánvalóan hiányoznak, tehát ez a megoldás gyakorlatilag szóba nem jöhet.)

Az integráció mélyítésének következményeként (pl. az uniópolgárság intézményéből adódóan) a lakosság nagy tömegeit képessé kell tenni a más anyanyelvűekkel való eredményes nyelvi érintkezésre, hogy az Unión belül ne keletkezzenek jelentős kommunikációs gondok. Igen, de milyen nyelveket kell ebből a célból megtanulni? Az EU vezető szervei erre csak ajánlásokat adtak, s néhány programmal próbálják meg az ezeknek megfelelő gyakorlat kialakulását elősegíteni. A gyakorlat formálása azonban a tagállamok kormányainak hatáskörébe tartozik. Az EU vezető szerveinek véleménye: az Unió polgárai tanuljanak meg anyanyelvükön kívül még legalább két uniós nyelvet, ezek közül az egyiket a kevésbé használt nyelvek közül válasszák meg. Ez az ajánlat található például az Európai Bizottságnak az oktatásról/nevelésről szóló Fehér könyvében is (29. 11. 1995 COM(95)590 def.).

A SOCRATES program létrehozásáról szóló európai parlamenti és tanácsi határozatban (EC/95/819) a célkitűzések között olvashatók a következők:

„(a) az európai dimenzió fejlesztése az oktatás minden szintjén, hogy megerősödjön az európai állampolgárság minden tagállam kulturális örökségéből merítő szelleme;

(b) az Európai Unió nyelvei ismeretének elősegítése minőségi és mennyiségi tekintetben, különösen a kevésbé használatos és kevésbé oktatott nyelvek esetében – amely az Európai Unióban élő emberek közötti megértés és szolidaritás növekedéséhez vezet –, valamint az oktatás interkulturális dimenziójának elősegítése;”.

A határozat későbbi részében a nyelvtanulás támogatását szolgáló „Lingua” akcióra vonatkozólag pedig ez áll:

„...a következő projektek és tevékenységek részesülnek előnyben:

- ↳ az Európai Unió kevésbé használt és tanított nyelveinek tanítása;
- ↳ az új oktatási technológiák és/vagy a távoktatás felhasználása;
- ↳ kevésbé előnyös helyzetűek segítségét és speciális támogatást igénylők nyelvoktatása.”

A nyelvi mozgalom álláspontja szerint a fentiekkel jellemezhető nyelvpolitikai célok és érvényesítésük módjai nem felelnek meg mindenben az alapszerződésekben rögzített követelményeknek.

4. Az elgondolkodtató valóság

Nézzük meg a statisztikákat arról, hogy a tanulók ténylegesen milyen idegen nyelveket tanulnak az Európai Unióban, továbbá arról, hogy a tanköteles korú és az azon túli ifjúság mekkora hányada kaphat lehetőséget a bizottsági akciókból stb. való részesülésre és mindjárt tiszta képünk lesz arról, hogy ezek a fennkölt célok és érdemes szempontok milyen csekély mértékben befolyásolják a valóságot. Sokat mond már néhány szám is, például, hogy az EU-ban a tanulók 83 százaléka első

vagy második idegen nyelvként angolt, 32 százaléka franciát és 16 százaléka németet tanul. [8]

A statisztikákból is kiolvasható valóságkép nyilvánvalóvá teszi, hogy az uniós törekvéseken kívül egy másik, erősebb hatás is működik, és formálja az Európai Unión belüli valóságot (is). Ezt a másik hatóerőt lényegmegragadóan mutatja be Ankerl Géza A globalizmus, az angol és a többi anyanyelv című dolgozatában [9]. Miután egy egész tanulmányt nem lehet ide idézni, meg kell elégednünk néhány szorosabban idevágó megállapításának bemutatásával.

„(...) a folyamatokat és a mögöttük meghúzódó erővonalakat követve felismerhetjük, hogy a világ különböző civilizációiban kitermelt értékek valójában nem vegyülnek egyetlen globális civilizációba a szimmetrikus, kölcsönös befolyásolás elve szerint.

Két alapvető megfigyelés utal arra, hogy a kialakuló, az úgynevezett univerzális emberi értékrendre épülő globális civilizáció nem egyenlő felek között, szabadon kötött világméretű társadalmi szerződés eredője.

1. Egész könyvtárra való irodalom gyűlt össze a nagy anglo-amerikai elosztási rendszerek államok hatalmán és határain túlnyúló rop-pant, transznacionális befolyásáról. A széles körű anglo-amerikai hegemoniát különösen dokumentálja az az általánosan megfigyelhető tény, hogy az utóbbi évtizedekben egyetlen olyan világméretű kezdeményezés sem valósult meg, amely nem az amerikaiaktól származott. Hogy anglo-Amerika egyes baráti országok érdekében is csatasorba állt, az sem változtat azon a kardinális igazságon, hogy saját érdekeinek védelmében, ha másként nem sikerült, a nemzetek közösségének minden konzultációja, még Biztonsági Tanács-i határozat nélkül is cselekedett. Így történt ez a panamai invázió esetében és Kuba ügyében egyaránt.

2. A másik alapjelenség: a globalizmus nyilvánvalóan szorosan összefügg a nyelvhasználattal. (...) A globalizmus hallgatólagosan az angol nyelvű kultúra ágyasa.” [10]

„A globalizmus valódi természetére derít fényt az a tény, hogy az összes kultúrát, nyelvet és írásmódot mint (egzotikus) regionális vagy couleur-lokálokat védőszárnya alá von (mint az indián rezervátumokat), de egyetlen kultúra marad csak régiók feletti, az angolszász. Az épülő globális világcivilizáció lényege az anglo-amerikai fellegrvából kiterjedő amerikanizmus.” [11]

„Mint hogy az »észak-atlanti szigetvilágban« az anglo-amerikai fonokrácia egyeduralmát nem fenyegeti veszély, a globalizmus hátán való terjesztése az európai kontinensen a legszembeötlőbb. Előretörése és presztizsének növekedése írásban és szóban az élet minden területén megfigyelhető, jöllehet szárazföldünkön az angol egyetlen népnek sem anyanyelve. Pikáns módon az európai azonosság keresése és annak kétértelmősége nyitotta meg az erre vezető utakat. (...) ez idő szerint Európának egyetlen valóban páneurópai jelensége az amerikaiasodás. Mint hogy az antitézis a kontraszttal még hangsúlyt is ad a tézisnek, az általában blue jeansben – gyakran angolul – az amerikaiasodás ellen ágáló európai elit akarva-akaratlanul ugyanennek az epidémiának az elsőrendű hordozója.” [12]

„Egy-egy nyelvnek az azt hordozó anyanyelvi speech community határain túli előretörése többmódozatú és szintű folyamat. Gyorsasága, mértéke mind a terjesztő, mind a befogadó közeg hozzáállásán múlik. Egy nyelv szóbeli és írásbeli használata, amely magának a térhódításnak a jele, megnyilvánul a társadalmi élet nemzetközi, szakosított (v.ö.: elit) és minden-napi területén. Mindegyik terjeszkedés minőségileg és – megfelelő mintavétellel – mennyiségileg is (fel)mérhető. (...) A reakciókból ítélve nem is a beszélők száma a nyugtalanító, hanem az, hogy az angol inváziója a falakra van írva, mert a különböző társadalmi

struktúrákat, intézményeket, berendezéseket hódítja meg, azok elsődleges, sőt kizárólagos nyelvvé válik.” [13]

„A globalisták jól megértették, hogy az anglo-amerikai egyetemes uralom csak úgy tartható fenn, ha a világon egyáltalán nem létezik olyan nemzetközi szervezet, amelybe egy-egy angolszász állam nem ékelte be magát. Ez az európai kontinensen megvalósult...” [14]

Az angol nyelv ilyen mértékű térhódítása, és további térhódításának tendenciája egyértelműen veszélyezteti az európai többnyelvűség érvényesülését, a nyelvek és kultúrák károsodás nélküli megtartását. Az olasz oktatási minisztérium irányításával végzett 1993. évi vizsgálatról szóló jelentés erről a következőket rögzítette:

- ↳ „a többnyelvűségről szóló európai közösségi vezérelvek mellőzöttek és valójában megtagadottak, ez természetesen azt jelenti, hogy a most követett úton az egynyelvűséget részesítik előnyben, mégpedig az angol nyelvű egynyelvűséget. Másfelől több idegen nyelv megtanulása sem garantálja, hogy mindenki képes mindenkivel nemzetközi szinten kommunikálni, aminek pedig a kötelező iskolai tanulmányok befejeztével biztosítottak kellene lennie minden európai polgár jogaként;
- ↳ az egynyelvűség következtében magát az anyanyelvet is komolyan fenyegeti az elsorvadás veszélye. Egy nyelv gyakorlatilag az önelhalás feltételei közé kerül, amikor az azt beszélő nép iskoláiban azzal az érveléssel választják meg az idegen nyelv tanítását, hogy az angol nyelv az, amelyik igazán értékes most és a jövőben, más nem, még az anyanyelv sem. Ilyen feltételek esetén az angol nyelvnek nem lehet nem felülmúlnia a nemzeti nyelvet és az első nyelv rangjára emelkednie.” [15]

5. A nyelvi mozgalom javaslatáról

A semleges nemzetközi nyelv hivatalos használatának elfogadtatására irányuló mozgalom javaslatai az EU-ban meghirdetett elvek és célok érvényesülését – a más irányba tartó gyakorlat ellenében – kívánják elő-

segíteni. Ugyanis: semlegességénél fogva a nyelv nem idézhet elő nyelvi diszkriminációt; tulajdonságaiból következően könnyen tanulható, tehát más nyelvekhez képest elsajátítása igen jelentős idő- és költségmegtakarítással jár, és megtanulására olyanoknak is van esélyük, akiknek más nyelv esetében a megtanulásra esélyük nem lenne (gyengébb nyelvtanulási képesség, időhiány stb. miatt). Túl ezeken, nyelvi modellként hasznosan elősegíthetné további idegen nyelvek tanulását, mivel erre való alkalmassága is már számos kísérlettel bizonyítást nyert. Versenybe állítása fékezőleg hatna az angol nyelv mértéktelen terjedésére.

A nyelvi mozgalom törekvésének ez az iránya kitűnik például abból a nyílt levélből is, amellyel tizenkét europolgár tíz országból az Európai Parlament tagjaihoz fordult. (A nyílt levelet négy kérdés vezette be, majd 11 tény felsorolása következett az eszperantóról, irodalmi hivatkozásokkal a bizonyítékokat illetően.) A kérdések önmagukért beszélnek:

1. Európa építése szempontjából fontos-e Önnek, hogy minden polgár számára lehetővé legyen téve a teljes folyékonyssággal történő nyelvi érintkezés országhatárookra való tekintet nélkül?
2. Természetes-e az Ön számára, hogy egy kontinensen, amely a kulturális különbözőség előnyben részesítését hirdeti, az ifjúságból 90% ugyanazt a nyelvet, az angolt, választja tanulni, ami az angolszászokat aránytalan kulturális befolyáshoz juttatja, és jelentősen csökkenti a kultúrák kölcsönös ismeretének esélyeit?
3. A demokratikus elvekkel összeegyeztethető-e az Ön számára, hogy az európai lakosság valójában angol nyelvűekre és nem angol nyelvűekre osztódott, és ugyanígy, lehetőséggel rendelkező személyekre jól megtanulni az angolt, és e tekintetben nem szerencsésekre (itt éppen úgy szó van értelmi képességekről és idővel való rendelkezésről, mint pénzügyi eszközökről)?

4. Elismeri-e, hogy az angol ilyen tömeges választásában az a kívánalom is benne foglaltatik, hogy az embereknek legyen egy közös nyelvük is? [16]

Nem tudni még, hogy az Európai Unióban – egyfelől a politikusok, másfelől a polgárok – végül is milyen válaszokat fognak adni az ilyen kérdésekre. Ez azonban nem gátolhat bennünket abban, sőt kötelez rá – miután szekerünk rúdját a politikusok az Európai Unió irányába fordították –, hogy kritikus megítélésnek vessük alá a vázolt helyzetet.

2. Kritikai észrevételek az EU nyelvpolitikájáról

Nem nehéz észrevenni, hogy a nyelvek és a kultúrák tiszteletbentartásáról az okmányokban, meg a retorikában kinyilvánított szándék és a gyakorlat között mind nagyobbá váló ellentmondás egyik lényeges oka a nyelvpolitikai cél határozatlansága, kimunkálatlansága és a nyelvpolitika érvényesítési eszközeinek elégtelensége. Ezért lehetséges, hogy más hatások más irányba vigyék a gyakorlatot, mint a kinyilvánított szándékok. Márpedig ezek a szándékok feltehetően nem véletlenül, pillanatnyi kedvteléstől indítva nyertek megfogalmazást és újra meg újra megerősítést. Annak kifejezői, hogy a tagállamok (az általuk képviselt embermilliók!) egyenrangúak, legyenek azok az államok nagyok vagy kicsik, gazdagabbak vagy szegényebbek. Az egyenrangúság kinyilvánítása és érvényesítése az integráció szilárdságának talp-köve. Ha sérül, akkor a degradáltak soraiban az elégedetlenség gyújtóanyaggá válhat.

Nyilvánvalóan az lenne az ideális állapot, ha az Európai Unióban anyanyelvén kívül mindenki tudna minimumként még egy olyan nyelvet, amelynek segítségével mindenkivel szót tudna váltani. Ez ugyan ideális cél lenne, a gyakorlatban el nem érhető, de hosszabb távon valamilyen mértékben mégis megközelíthető. Ebben az utóbbi értelemben reális alapcélként kitűzhető lenne.

Az Európai Unió vezető intézményei nem nevezhetek és nevezhetnek meg egyetlen etnikus nyelvet sem egy ilyen felfogásban vett alapcél

szolgálatára, hiszen bármelyik tagállam nyelvének választása sértené a nyelvek egyenjogúságának elvét. Nem etnikus, vagyis tervezett nyelv számításba vételét pedig megrögzött előítéleteik nem engedték meg, jóllehet ilyen nyelv hasznosíthatóságáról információk már a Népszövetség számára is ismertté váltak a 20-as években, illetve ilyenre 1954-ben az UNESCO közgyűlésének egyik határozata is (IV. 1. 4.422-4224) felhívta a figyelmet. [17]

Valami útmutatást azért adni kellett, így született meg, még a 80-as évtizedben az oktatási miniszterek ajánlása az azóta is megerősített és lépten nyomon hirdetett nyelvpolitikai célra (vagy ha úgy tetszik: követhető gyakorlatra): mindenki tudjon jól anyanyelvén kívül legalább még két uniós nyelvet. Azt, hogy ez a szabadon értelmezhető ajánlás mennyire nem felel meg az alapcéllal jellemezhető szükségletnek szellemes példával érzékeltette a belga André Martin európai parlamenti meghallgatása alkalmával: „...az ember nehezen képzei el, hogy például egy zseniális svéd tökéletesen tudván az angolt, a németet és a hollandot, hogy ne mondjam, még a lengyelt vagy a finnt, valamikor is képes lenne érdemlegesen társalogni egy nem kevésbé tehetséges göröggel, aki folyékonyan használja az olaszt, a spanyolt, a franciát s talán ezeken kívül még a szerb-horvátot is.” [18]

A cél bizonytalansága miatt az EU politikusai számára mást út nincs, mint hirdetni a jelmondatot a három nyelvről, és „lesz ahogy lesz” alapon a körülményekre bízni (a tagállamokra hagyni) a nyelvtanulás gyakorlati alakítását, de néhány hangzatos programmal (pl. Socrates és alprogramjai) mégis azt a látszatot kelteni, hogy az EU eredményesen tesz eleget a nyelvek és kultúrák megőrzése, további felvirágoztatása terén felvállalt kötelességeknek. A (részben spontán) gyakorlat azonban célratörőbb: az idegen nyelv tanulása mind jobban egy nyelvet részesít előnyben annak érdekében, hogy azzal mind szélesebb körben lehessen érvényesülni. Miután különböző tényezők hatása folytán a második világháború után Nyugat-Európában az angol kezdett favorizált nyelv lenni, a választás egyre nagyobb mértékben rá esett, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az idegen nyelvek tudásának szükségessége egyre nő.

Nem azért került ebbe a szerepkörbe, mert erre tulajdonságainál fogva a legalkalmasabb nyelv lenne. „A nyelvek nemzetközi terjedése nem nyelvészeti szépségverseny, még csak nem is valamiféle hasznossági verseny eredménye, hanem tartósan mindig egy meghatározott nyelven beszélő kultúrkör geopolitikai hatalmának eredője, része és hordozója egyaránt.” [19]

Egyáltalán nem nagy merészség azt kijelenteni, hogy ha az Európai Unióban tartósan megmarad a jelenlegi ellentmondásos nyelvpolitikai gyakorlat, akkor az Unió a XXI. század közepét nem Amerika gazdasági versenytársaként – miként azt láttatni szeretik –, hanem annak politikai-gazdasági-kulturális alrendszerként fogja elérni (ami a NATO révén félig már most is adott).

Álljon itt egy példa arra vonatkozólag, hogy a nyelvek egyenjogúságának elve – a közösségi érdekek képviselőire hivatott intézmények segédletével – miként enyészhet el lépésről lépésre a gyakorlatban. Egyik tanulmányában [20] Nicola Minnaja arról írt, hogy az Európai Bizottság pályázat útján elnyerhető pénzügyi támogatást nyújtott vállalatoknak kutatási-fejlesztési programokban való részvételre. Kiderült, hogy 927 meginterjúvált kis- és közepes nagyságú vállalat 67%-a nyelvi okok miatt nem tudott pályázni. Ugyanis, bár a pályázat elnyerésére a kutatási tervek az EU hivatalos nyelveinek bármelyikén megszerkeszthetők, de kifejezett követelmény, hogy a javaslat műszaki összefoglalója angol nyelvű legyen – t. i. azért, hogy a szakértők el tudják bírálni az anyagot. Aligha kétséges, hogy hasonló „alapos” indokot ezrével lehet találni a mindennapi életben a deklarált magasztos elvek és követelmények megkerülésére.

Miután semmi jele nem látszik annak, hogy az EU vezető politikusait nyugtalanítaná ez a visszás helyzet; hogy lelkiismeret furdalásuk lenne azért, mert az elvek hirdetése a gyakorlattal össze vetve egyre inkább képmutatássá silányul, nyíltan fel kell tennünk kérdéseket:

Az „előre vinni a többnyelvűséget, egyenlő tisztelettel az Unió nyelvei iránt” követelménynek való megfelelés csupán abban fog-e kimerülni, hogy minden tagállamban a tagállam nyelvén olvashatják el a polgárok az EU szervei által kiadott intézkedéseket?

Mik fedik az EU-politikusok valódi törekvéseit nyelvpolitikai téren? A Római Szerződésben, a Maastrichti Szerződésben, A Tanács következtetései a nyelvi különbségről és a többnyelvűségről az Európai Unióban című okmányban stb. lefektetett célok, elvek és követelmények – vagy: a „lesz ahogy lesz” gyakorlat, amely rohamosan vezet az angol egynyelvűség és következményei felé?

Ha az előbbiek, akkor miért nem teszik egyértelműbbé a nyelvpolitikai célt és teremtik meg az annak megfelelő gyakorlat feltételeit?

Ha a „lesz ahogy lesz” megoldást tartják követendőnek, akkor miért nem helyezik hatályon kívül a nyelvek és kultúrák megőrzésére vonatkozó tételeket, miért nem vallanak nyíltan színt?

(Akik az Európai Uniótól keletre éltek az elmúlt évtizedekben, már szereztek tapasztalatot arról, hogy hová vezet, ha a gyakorlat homlokegyenest más, mint a hirdetett szép jel-szavak és elvek. Talán nem ártana, ha az EU-ban tanulmányoznák, nálunk meg nem felejtették, az erről szóló tapasztalatokat.)

3. Milyen módon lehetne egyértelműbb nyelvpolitikára áttérni?

Az alábbiakban annak megvilágítása következik, hogy az EU-ban milyen megfontolás alapján érhetnek el elmozdulást a jelenlegi ellentmondásos állapotból, ha az Európai Tanács, a Miniszterek Tanácsa (vagyis a tagállamok kormányai), az Európai Parlament és az Európai Bizottság valóban fontosnak tartják az előbbiekben már többször említett elveket, célokat, követelményeket.

Az EU kétértelmű, nem eléggé kimunkált nyelvpolitikáját azzal lehetne egyértelműbbé és jobb hatásúvá tenni, hogy ha:

- ↳ (fokozatosan megközelítendő) **minimális** vagy **alpcélként** kitűzik (elfogadják), hogy az EU polgárai anyanyelvükön kívül tudjanak **egy közös nyelvet is**, amely a nyelvi disz-krimináció elkerülése érdekében, és a polgárok számára kedvező más tulajdonságai miatt is, semleges nemzetközi nyelv (legalkalmasabbként az eszperantó) legyen;
- ↳ **kiegészítő** vagy **további célként** kitűzik (elfogadják), hogy: az EU polgárai a Római és a Maastrichti Szerződésben, illetve más okmányokban elfogadott célokkal összhangban törekedjenek az EU nyelvei közül további nyelveket elsajátítani.

A fentiekkel összefüggésben hangsúlyosan figyelemmel kell lenni a következőkre. Az eszperantó, bár élő nyelv, de nem egy létező és homogén etnikum nyelve, ebből adódóan nem áll mögötte politikai, katonai, gazdasági hatalom, de ebből következik semlegessége is. (Eddigi térhódítását tehát tulajdonságainak és nem hatalmi tényezőnek köszönhette.) [21] Ahhoz azonban, hogy az Európai Unióban egy második nyelv, egy **közös nyelv** szerepét betölthesse, hogy ilyen szerepre szánva versenytársává váljon Európában az angolnak, **hatalmi súlyt, hatalmi háttérrel** kell kapnia. Ez úgy érhető el, hogy az EU **különleges helyzetű hivatalos nyelvvé** nyilvánítja az eszperantót, és meghatározza alkalmazási körét, bevezetésének feltételeit és feladatait, ütemezését, pénzügyi fedezetét stb.

Miután az EU támogatási szempontrendszerében talán a legelőkelőbb helyet foglalja el a szabad verseny támogatása, minden ok megvan rá, hogy egy etnikus nemzetközi nyelv ellenében egy tervezett semleges nemzetközi nyelv versenybe állítása támogatást kapjon.

A lehetőségekre való rámutatásnál természetesen abból indulok ki, hogy egy működő bonyolult rendszert nem lehet leállítani és másikkal felváltani, egyes elemeit sem lehet egyik pillanatról a másikra kicserélni, vagyis az előkészítettség és a fokozatosság a javasolt változtatásoknál szükséges követelmény. De a kiindulásul szolgáló döntéseket éppen azért kell(ene) mielőbb meghozni, hogy a felkészülést addigra el lehessen végezni, amire a nyelvi problémák (az integráció mélyítése és további bővítése kapcsán) erőteljesen kifejlődnek.

Egy további megjegyzésként szükséges közbevetni azt a körülményt, hogy a jelenlegi helyzetben alapvetően nem arról van szó, hogy más nyelveket ki kellene szorítani a közös nyelvvel, hanem mindenekelőtt arról, hogy a még meglévő elég nagy tudáshiány, ami a más anyanyelvűekkel való nyelvi érintkezés gátja, részben az eszperantóval legyen csökkentve. (Kétségtelen ugyan, hogy az idegen nyelvek tudása az EU-ban jelentősen nagyobb mértékű, mint a tőle keletre lévő térségben, de azért elég sok adat bizonyítja, hogy a nyelvtudás terén vannak még gondok az EU-ban is.)

Nyilvánvaló az is, ahhoz, hogy az eszperantó bevezetése az idő múltával jelentős megtakarításokat eredményezzen, előbb beruházásra van szükség.

A különleges helyzetűnek nyilvánított hivatalos nyelv lehetséges alkalmazási köre kíván még megvilágítást ahhoz, hogy a nyelvpolitika egyértelműbbé tételére irányuló felvetés továbbgondolásra alkalmas legyen. Megfelelő előkészítéssel megvalósíthatónak tekinthetők a következő alkalmazások:

1. A nyelvpolitikai alapcél felé haladást legbiztosabban a közös nyelv kötelező iskolai oktatásának első idegen nyelvkénti bevezetése adná, amelynél az oktatás céljai: a) a köznapi társalgáshoz szükséges nyelvtudás elérése; b) további idegen nyelvek tanulásának alapozása (a nyelvmodell jellegből következően).

Ezt követően a nyelvtudás elmélyítése, most már szabad választás alapján, különböző formákban történhetne (nyelvi tantárgy, más tárgyak tanítási nyelve stb.)

2. A polgárok életét, tevékenységét, jogait érintő olyan esetekben, amikor az EU hivatalos nyelveinek használatát korlátozták (lásd az előbbi példánál az angol nyelv előírását a műszaki összefoglalóra vonatkozólag), a közös nyelv kötelező felvétele a korlátozással előírt vagy megengedett nyelv(ek) mellé vagy helyett.
3. A hatóságok, a szolgáltatók, a vállalatok stb. arra ösztönzése, hogy a polgárok életét, tevékenységét megkönnyítő **információkat, útbaigazításokat a közös nyelven is**, illetve a helyi nyelv mellett elsősorban azon tegyék közzé.
4. Az EU-intézményeknél a közös nyelv **hídnyelvi alkalmazása** olyan esetekben, amikor a minden nyelvről minden nyelvre való fordítás követelményének kielégítése csak hídnyelvi közvetítéssel lehetséges.
5. Az EU-intézményeknél az etnikus munkanyelvek mellé a közös nyelv fokozatos bevezetése **munkanyelvként**, olyan címen is, mint a **melőzött hivatalos nyelvek reprezentánsa**.

Korábban is már rámutattam arra [22], hogy egy etnikus nyelvet csak másik etnikus nyelvvel, pontosabban ez utóbbi anyanyelvi beszélőinek politikai, katonai, gazdasági, kulturális hatalmának hatásaival lehet veszélyeztetni. Az eszperantóval ilyen veszélyt előidézni nem lehet. Akkor sem, ha az Európai Unió hatalmi súlyával támogatja, mert nem egy tagállamnak, egy etnikumnak, hanem a tagállamok összességének, az etnikumok sokaságának közös ereje áll mögötte. Egyik nyelvét sem veszélyeztetheti, de mindegyikét védheti azáltal, ha korlátozza egy etnikus nyelvnek nemzetközi nyelvként való szereplését.

4. Szempontok egy komplexebb és racionálisabb magyar nyelvpolitikához

Az 1994–1998-as időszak parlamenti pártjaival nevesíthető politikai erők Magyarország jövőjét egyöntetűen az Európai Unióba való bekezdésünkben látják. Az viszont még kérdés, hogy az Európai Uniónak lesz-e jövője. Tudományos vizsgálatok szerint ugyanis az Európai Unió csak egy lehetséges változatot jelent Európa jövőjét tekintve, és nagy a valószínűsége annak is, hogy a jelent jellemző integrációs folyamat megtorpan, és utána lazább kapcsolatú regionális szerveződésekben fognak az európai változások megjelenni. [23] Következésképpen, mindazon ügyekben, amelyek lefutásukban vagy hatásukban hosszú távúak, Magyarországnak az alternatív utak lehetőségét tekintetbe kell vennie. Ha az alternatív lehetőségek közül az EU-ban megvalósuló integráció marad a haladási irány, a bekerülést tekintve akkor is számolni lehet hosszabb várakozási idővel mind Magyarország, mind a szomszédos államok esetében. Magyarország nyelvpolitikája – de a hasonló helyzetben lévő más országoké is – akkor tekinthető helyesnek, ha céljaiban mind az alternatív utak, mind a lehetséges átmeneti állapotok kommunikációs szükségletei tükröződnek, és a gyakorlat ezeknek a céloknak megfelelően alakul. Ez az a szempont, amely a következő fejtegetéshez vezérfonalul szolgál.

A tartalmi kérdések tárgyalását megelőzően feltétlenül szükséges rámutatni – nem szemrehányásként, de ténymegállapításként – arra a szemléleti természetű akadályra, amely a tárgyaltak szerinti felfogásban történő nyelvpolitika kimunkálását és elfogadását megnehezítheti, netán el is lehetetlenítheti. Arról van szó, hogy a nyelvpolitika kimunkálása értelmiségi tevékenység, de az értelmiség (is) hajlamos csak a maga helyzete és szükségletei szerint megítélni a világot. Témánk esetében abban nyilvánulhat meg az ilyen szemlélet, hogy a nyelvtanulást általános érvénnyel azokra a nyelvekre kiterjedően szorgalmazza, amelyekre az értelmiségi létből következően az adott korszakban szükség van. Nem feledhetjük azonban, olyan korba érkeztünk, amelyben a technikai

haladás eredménye, például a Világháló (Internet) már nagy tömegek számára teszi lehetővé a kapcsolatteremtést a világ bármely részével. A tényleges emberi kapcsolat megteremtéséhez azonban az is szükséges, hogy ezeknek a tömegeknek legyen idegennyelv-tudása. De ebből a szükségletnövekedésből egyáltalán nem következik, hogy a kommunikáció kizárólag csak etnikus nyelvekkel valósítható meg, és mindenkinek egy (vagy több) etnikus idegen nyelv megtanulásának nehéz, fáradtságos, hosszantartó és költséges útját kell járnia (ha erre egyáltalán van lehetősége), amikor pedig kevesebb fáradtsággal, rövidebb idő alatt és olcsóbban elérhető kommunikációs nyelv is választható lenne, ha a nyelvpolitika ezt a preferált etnikus nyelvekhez hasonlóan módon támogatná. Szükséges tehát, hogy a nyelvpolitikában a jelenleginél komplexebb szemlélet érvényesüljön és a nyelvtanulás feltételrendszere ennek megfelelően alakuljon.

Korábban már láttunk példát arról, hogy az EU-ban kis- és középvállalatok egy csoportja nyelvi okok miatt került hátrányos helyzetbe. Azt a tényt, hogy a vállalati szférában Magyarországon is a kis- és a középvállalatokat sújtja leginkább a nyelvismeret hiánya bizonyítja **Viszt Erzsébet** tanulmánya, amely a vállalatok EU-csatlakozásra való felkészültségét vizsgáló kutatás adataira épül. „A kutatás alapjául a GKI Rt. 1996. augusztusi, mintegy 600 gazdálkodó által visszaküldött vállalkozói felmérése, valamint 25 részletes vállalati esettanulmány szolgált.” [24] A vállalatok nemzetközi integrációja alcím alatti részben olvasható: „Az együtt-működési formák említéseinek száma egyébként a vállalati méret növekedésével párhuzamosan nő, a kis- és középvállalatok számára szinte teljesen kiaknázatlanok a nemzetközi kooperációból adódó lehetőségek. Ezért azok a szervezetek, amelyek feladatuknak tekintik a vállalatok EU-csatlakozásra való felkészítését, fel kellene, hogy vállalják mikro-szinten a nemzetközi kooperáció elősegítését. Ennek igen sok formája képzelhető el, például az, hogy segítséget nyújtanak a kis- és középvállalatoknak külföldi cégekkel való egyes vállalatok alapításában, a vállalat menedzsereinek és más szakembereinek nyelvtanulásában stb. Olyan vállalaton belüli képzési formákat támogathatná-

nak, amelyek a piaci ismereteket erősítenék, mert mind a nyelvtudás, mind a marketingismeretek tekintetében igen nagy a lemaradás. Világsan kell látnunk ugyan-akkor, hogy ezek a felzárkózási lépések nem csak meglehetősen időigényesek, hanem egyfajta eltökéltséget is feltételeznek a vállalatok oldaláról, hiszen eredményük csak hosszú távon mutatkozik majd meg.” [25]

Bár mindez az EU-csatlakozás kapcsán nyert megfogalmazást, de a megállapítások többsége értelmezhető az EU-n kívüli európai térségre vonatkozó gazdasági, piaci kapcsolatok tekintetében is.

Az idézetek azt hivatottak szemléltetni, hogy vannak a gazdasági életnek olyan területei, amelyeknek gondjain egy gyakorlatiasabb, szélesebb igénykört alapul vevő nyelvpolitika követése sokat segítene. Gondoljuk meg ugyanis, hogy a kis- és középvállalkozói réteg tagjait éppen az jellemzi, hogy kevés az idejük, mert a vállalkozásban személyesen részt kell venniük, az ügyeket folyamatosan intézniük kell. Aki tehát az iskolás évek során nem jutott el a használható nyelvtudás szintjére (már pedig sokan nem jutnak el erre a szintre), annak szinte megoldhatatlan problémát jelenhet a hiányzó nyelvtudás pótlása etnikus nyelv tanulásával, viszont talán megoldható lenne az eszperantóval. Ebben az esetben viszont arra van szükség, hogy azon a piacon is, ahol megjelenni akar, használható legyen ez a nyelv. Ezért a feltételeket több országban kell megteremteni. (Nagyon valószínűnek tartom, hogy még a mostani viszonyok mellett is, egy nemzetközi összetételű (vegyes-) vállalkozás sokat segíthetne a vázolt gondok megoldásában a kis- és középvállalatok egy részénél – és bizonyára meg is élne a vállalkozás –, ha tevékenysége egyfelől arra irányulna, hogy egyidejűleg szervezzen több országban eszperantó tanfolyamokat vállalkozók számára, esetleg kapcsolatot is létesítve közöttük, másfelől piaci adatok gyűjtésével és ezen a nyelven történő szolgáltatásukkal is foglalkozna.)

1. Az EU-csatlakozással összefüggő nyelvpolitikáról

Mindaz, ami az előző fejezetekben az Európai Unióra vonatkozólag kifejtésre került, természetesen értelemezhető Magyarországra is, mint reménybeli EU-tagállamra, a következő megjegyzésekkel kiegészítve.

A Milyen módon lehetne egyértelműbb nyelvpolitikára áttérni? cím alatt írottak realizálása különösen érdeke lenne Magyarországnak (és a hasonló helyzetben lévő országoknak), mert esélyt adna arra, hogy a kapcsolatok számos területén a kommunikáció, különösen a polgárok, a kis- és középvállalatok és a hasonló helyzetben lévők számára, könnyebben, hamarabb, olcsóbban megtanulható nyelven történhessen, illetve egyáltalán létrejöhessen. Ezzel a nyelvi kommunikációra vonatkozó képesség terén fennálló hiány számottevően csökkenthető legyen.

Az EU vezető intézményei részéről a következő években akár kezdeményezik a nyelvi kérdés napirendre tűzését, akár nem, a mindenkori magyar kormány – szövetségeseket is szerezve hozzá – mindenképpen szorgalmaznia kellene az EU nyelvpolitikájának vázoltak szerinti megreformálását. (Alighanem erős társadalmi nyomás szükséges azonban ahhoz, hogy a kormány ilyen lépésre szánja el magát; látható ugyanis, hogy a politikai erők görcsösen igyekeznek a mielőbbi bekerülés elérésére, és ennek érdekében, úgy tűnik, hajlamosak eltekinteni az ország távlati érdekeinek egyikétől, másikatól.)

Addig is, amíg az EU-ban a nyelvpolitika megreformálása napirendre kerül, célirányosabbá lehet tenni az idegennyelv-oktatás hazai koncepcióját és feltételrendszerét. Mindenekelőtt nyelvoktatást alapozó és (egyben) első idegen nyelvként az eszperantó nyelv általános iskolai fokozatos bevezetésével. (Célszerűségének megítéléséhez tanulmányozhatók az olasz közoktatási minisztérium 1993. évi vizsgálatának eredményei, az azokban az olasz iskolákban szerzett tapasztalatok, amelyekben az eszperantó ilyen célú oktatását már bevezették, valamint az 1918-tól napjainkig a világ különböző kontinensein és országaiban végzett nem kevés iskolai kísérlet eredménye. Ha a közoktatásért felelős

illetékesek valóban nagyon fontosnak ítélik az idegen nyelvek tudásának jelentős növelését, akkor bűnös mulasztás lesz részükről, ha nem tanulmányozzák és nem hasznosítják az itt hivatkozottak szerinti tapasztalatokat. Annak lehetőségétől fosztják meg a néhány év múlva iskoláskorba kerülő gyerekeket, hogy már korán megízleljék az idegen nyelven való társalgás örömét, valamint, hogy úgy foghassanak hozzá (további) idegen nyelvek tanulásához, illetve úgy folytathassák az anyanyelvvel való ismerkedést, hogy előtte már megismernek egy modellszerű képet a nyelvekről általában.)

2. Egy lehetséges másik fejlődési iránnyal kapcsolatos nyelvpolitikáról

Egy másik irányú európai fejlődés lehetőségére mutatnak rá a következők: „Dr. Gidai Erzsébet egyetemi tanár, a Társadalom Kutató- és Előrejelző Intézet igazgatója által vezetett kutatás gerincét az a dinamikus rendszermodell képezte, amelynek segítségével alternatív regionális prognózisokat dolgoztak ki Európára vonatkozóan.”[26]

„Miközben tehát egy egységes Európa létrehozására a feltételek kevésbé kedvezőek, megvan a lehetőség, de a szükség is, egy szűkebb, regionális együttműködés kialakítására, amely lassan, ellentmondásosan, de a gazdasági kényszer alapján már meg is indult. A kutatás során *hat olyan kristályosodási pontot mutattak ki, amelyek a jövő regionális együttműködésének magját alkothatják* itt Európában. (Gidai Erzsébet előadásában hangsúlyozta, hogy tőlük teljesen függetlenül, hasonló kutatási eredményre jutott Szabó Béla, a bradfordi egyetem professzora.)”[27]

A témánk szempontjából elsősorban figyelembe veendő térség: „3. Egy harmadik együttműködő térség lehet *Közép-Európa*, amely Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát, Horvátországot és Szlovéniát foglalná magába. Ezeket az országokat leginkább a német és orosz hatalom közötti egyensúlyozás, a nemzeti érdekek védelme készítheti az együttműködésre. (...) Az új helyzetben a nemzeti függetlenség megtartására irányuló törekvés és a gazdasági érdekek az együttműködés kovásza lehetnek.” [28]

„...egyes ország-csoportok természetesen nem egymástól elszigetelten, hanem egymással együttműködve fejlődnének. A dezintegráció nem azt jelenti, hogy háttal fordítanak egymásnak, hanem azt, hogy az együttműködést nem egy föderatív államszövetség tagjaként, hanem önálló nemzetállamként valósítják meg. A nemzetállami függetlenséget a nagyjából azonos méretű és gazdasági erejű országok regionális együttműködése jobban biztosíthatja mint egy olyan »nemzetek feletti« integráció, melynek politikáját szükségképpen egy, vagy néhány nagy nemzet határozza meg. (...) Kétségtelen, hogy az alrégiók integrációján épülő Európa gondolata ma még nem népszerű, annak ellenére, hogy a kereskedelmi folyamatokban már bizonyos jeleit tapasztalhatjuk.» [29]

A kutatásból olyan következtetés is adódott, hogy Nagy-Britannia és Törökország egyik csoportosulásnak sem lenne tagja.

Miként alakulhatnak a kommunikációs szükségletek a *közép-európai együttműködési térségben*, ha az európai integrációs folyamatot dezintegrációs folyamat váltaná fel, és kialakulna egy ilyen szubrégió?

Aligha kétséges, hogy az országok ilyen csoportosulása esetén is alapelvnek kell maradnia a minden (tag)ország és nyelv egyenrangúságát kimondó elvnek. Viszont, miután ebben az esetben nem föderális jellegű államszövetség létrejöttéről van szó, nem merül fel annak (elvi) szükségessége sem, hogy a térség minden polgára tudjon nyelviileg érintkezni minden más anyanyelvű polgárral. Vagyis olyan erőteljes szükséglet egy közös nyelvre nem teremtődik, mint potenciálisan az EU esetében.

Mégis, tekintettel a technikai fejlődés eredményeként megszületett kommunikációs technika nyújtotta lehetőségekre, nagyon valószínű, hogy ezeknek térségen belüli hasznosítására is jelentős igények keletkeznek a lakossági tömegekben, tehát már ebből adódóan is kívánatos, hogy legyen elfogadott (támogatott) egy közös nyelv a térségen belüli gazdasági, társadalmi, kulturális tömegkapcsolatok szolgálatára. Nyilvánvaló, hogy erre a feladatra egyik tagország nyelve sem jöhet

szóba. A tagállamok azonban igen nagyot vétenének saját érdekeik ellen, ha közös nyelvnek a semleges nemzetközi nyelv, az eszperantó helyett valamelyik nagyobb nemzet nyelvét választanák.

A szomszédos régiókkal való gazdasági kapcsolatokban kitüntetett szerepe lehet egyfelől a német nyelvnek, másfelől az orosz nyelvnek, a tágabb nemzetközi kapcsolatokban nyilván az angol és a francia továbbra is meghatározó szerepet kap, de aligha lenne szerencsés fejlemény, ha ezek valamelyike kapná a közös nyelv szerepét a régióon belüli tömegkapcsolatokhoz. Ugyanakkor a jelenlegi gyakorlatnál sokkal hangsúlyosabban kell szerepelnie a nyelvpolitikai célokban a szomszédos országok nyelvei oktatásának és tanulásának (amely kívánalom az EU-ban elvileg most is kinyilvánított, csak a gyakorlat nem nagyon akar az elvek szerint alakulni).

Az európai valóság dezintegrációs alakulása esetén ezekből a megfontolásokból kiindulva dolgozható ki az ország érdekeinek és a realitásoknak leginkább megfelelő nyelvpolitika. Mint látható, az eszperantónak itt is legalább olyan kitüntetett szerepe lehet mint az EU-val jellemezhető integráció esetén.

5. Epilógus

A XX. század tudományos eredményeinek és műszaki vívmányainak következtében szinte eltűntek a fizikai határok a Föld legkülönbözőbb pontjain élő emberek között. Az áruválaszték is szinte azonos az egész világon. A XX. században átrendeződtek a világ hatalmi viszonyai is. Felszámolódtak a korábbi véres harcokban megszerzett gyarmatok. Ám egyben megkezdődött egy sokkal rafináltabb és szinte az egész világra kiterjedő gyarmatosítás, amely üveggyöngyök helyett műszaki csodákkal kápráztatja el az emberiséget. Ezzel az újfajta gyarmatosítással az a gond, hogy az üveggyöngyöket felváltó műszaki csodák ellenében a gyarmatosítottak szellemi kapacitását és hódolatát, önérzetük feláldozását kívánja cserébe.

A gyarmatosítottakkal vagy az erre a sorsra kiszemelttel persze kommunikálni is kell, tehát el kell velük fogadtatni egy nyelvet e kommunikáció szolgálatára. Ez a nyelv az angol, egyértelműen megadható okok miatt.

A világon ma még kb. 5–6000 nyelvet beszélnek. Európában csak a „háttérbe szorított” nyelvek közül is 41-et tartanak nyilván. [30] Az új gyarmatosítással együtt járó hatások miatt is, a világ nyelveinek túlnyomó hányada veszélynek van kitéve, a XXI. század folyamán többségük valószínűleg eltűnik. [31]

Az emberiségre jellemző, hogy egyedei között nyelvi érintkezésre is szükség van ahhoz, hogy biológiai létezésük társadalmi keretekben menjen végbe. Az anyanyelv az az elsődleges eszköz, amelynek segítségével az ember társadalmi lényé válik, amely igen fontos összekötő kapcsolatot jelent a társadalmi környezettel, és amely lenyomatokban őrzi a nép történelmileg megtett útját is. Egy nyelv anyanyelvi beszélője mindig előnyben van ugyanazon nyelv nem anyanyelvi beszélőjével szemben. Ezt az előnyt érdekérvényesítésre, hatalomszerzésre vagy hatalomerősítésre fel lehet használni, vagyis vissza lehet élni vele. Ezt gyakran meg is teszik, mind mikro-, mind makroszinten. Ez ellen védekezni elsősorban – a beszélő partnerek szempontjából – semleges nyelven lehet. A tervezett nyelv objektíve is semleges nyelv, hiszen egy etnikumnak sem nyelve. Semleges nyelv használata esetén a beszélők indulási esélyei hozzávetőleg azonosak: előnyre az tehet szert (a tárgyi felkészültségtől itt eltekintve), aki jobban megtanulta a semleges nyelvet.

A XX. század végén, a jelenleg érvényesülő fő folyamat részeseiként, az európaiaknak a soknyelvű Európában szembe kell nézniük a valóság részéről feltett kérdésekkel:

Akarják-e, hogy a XXI. század folyamán általánossá váljon, ami most még talán csak kirívó eset [32], hogy ahol akár csak egyetlen egy angol nyelvű jelen van, ott már kötelező legyen az angol nyelv használata?

Akarják-e, hogy csak az jelenthessen tudományos (vagy tágabban is: szellemi) értéket, ami angol nyelven jelenik meg, és hogy a nem angol anyanyelvűnek születettek tudományos (szellemi) eredményei csak lábjegyzetként szerepelhessenek a tudományos művekben [33]?

Nem a kiváltságos nyelv anyanyelvi beszélői közé születvén az ember ki van téve olyan és hasonló hatásoknak, mint amiről a következők szólnak: „Idegen nyelvet beszélve mindig azt fogja érezni az önérzetes ember, lelke mélyén és tudatlanul, hogy meg van alázva – miért nem a másik tanulta meg az én nyelvemet, miért én az övét, nyilván azért, mert az ő nemzete hatalmasabb” (Karinthy Frigyes) [34]; „... micsoda hátrányba kerül gondolkodó emberségének érvényesítésében az, aki erre idegen nyelvet kénytelen használni. Különösen akkor, ha partnerének viszont az anyanyelve. A nemzetközi kommunikációban szinte csak egyenlőségek vannak; s ezek mind a kis nemzetek fiait sújtják:...” (Deme László) [35]; „Az a tény, hogy valaki a nyelvhatár jobbik oldalán, azaz angol nyelvterületen született, privilégiumot jelent neki, ami egyébként semmilyen kapcsolatban nincs képességeivel, és úgy viselkedik, mint felsőbb kaszt tagja: természetesnek veszi, hogy mindenki érti és az ő nyelvét használja. A beszédpartneri viszony eltorzul, minduntalan a szülő–kisgyermek kapcsolatba torkollik, hiszen a beszédpartnár téved, keresi a megfelelő szavakat, a nyelv nem kielégítő ismerete miatt valamit pontatlanul fogalmaz, vagy akarata ellenére valami nevetségest mond, ...” (Claude Piron) [36]. Akarják-e az európaiak, hogy az ilyen megalázó hatások tömegessé és általánossá váljanak?

Ha az európaiak mindezt nem akarják, akkor védekezzenek ott, ahol még lehet! Írásommal a védekezés lehetőségére, vagy ha úgy tetszik a menekülés szűk ösvényére mutattam rá. A védekezés lehetőségét szem előtt tartó nyelvpolitikák kidolgozásához és érvényesítéséhez mottóul szolgálhatna a következő: Mindenféle nyelvvel szerezz barátot, ismereteket, de semleges nyelvvel védj az önérzeted!

Jegyzetek

1. **Dr. Kovács Géza:** Közép- és hosszú távú stratégiák összekapcsolásának lehetőségei és korlátjai. T 011819 sz. OTKA-kutatás zárótanulmánya, BKE Jövőkutató Tanszék, Budapest, 1997, 21–22. old.
2. **Dr. Kovács Géza:** Strukturált Európa mint jövőmodell. *Gazdaság és Társadalom*, VII. évf. 3–4. szám, 1996, 247. old.
3. a) *Esperanto* [az *Eszperantó Világszövetség folyóirata*]: 1993. okt.; b) ua. 1993. dec.; c) ua. 1994. febr.; d) ua. 1994. jun.; e) *Translimen* 3/1994; f) *Esperanto* 1995. nov., 183. old.; 1995. dec.; g) *Mondsindikalistoj* nov.-dec. 1995.; **Hans Erasmus** közlése és jegyzőkönyv kivonat; h) **Germain Pirlot** adatszolgáltatásai
4. a) I costi della (non) comunicazione linguistica Europea
b) The costs of European linguistic (non) communication
c) La kostoj de la E^aropa lingva (ne) komunikado, (Red.: **Reinhard Selten**) „*Esperanto Radikala Asocio*, Roma, 1997, 10+148 old. (A könyvről magyar nyelven részletes ismertetést közöl a Magyarországi Eszperantó Szövetség időszakos kiadványának Az Európai Unió és a nyelvi kérdés 1997 decemberi soron kívüli száma.)
5. **Germain Pirlot** adatszolgáltatása
6. Lásd: 4.c): 20–23. old.
7. Többen (politikusok, újságírók) ezeket az intézményekben munkanyelvként használt nyelveket nevezik tévesen (felületességből vagy tudatlanságból) az EU hivatalos nyelveinek, ami ellen nyilvánosan szót kellett emelni: EU: tizenegy hivatalos nyelv, *Népszabadság*, 1998. febr. 17. (Gados László, olvasói levél).
8. **Ádám Péter:** *Doyou speak French?* *Népszabadság*, 1997. január 4.
9. **Ankerl Géza:** A globalizmus, az angol és a többi anyanyelv, *Valóság* XL. évf. 1. szám, 1997 január, 1–11. old.
10. Uo. 2. old.
11. Uo. 4. old.

12. Uo. 4. old.
13. Uo. 7. old.
14. Uo. 9. old.
15. Lásd: 4.b): 95. old; 4.c): 94. old.
16. Az Európai Unió és a nyelvi kérdés, A Magyarországi Eszperantó Szövetség időszakos kiadványa, Harmadik füzet, 1996. szeptember, 4–5. old.
17. **Gados László**: Az egyesülő Európában társalogjunk vagy dadogjunk? HEXACO GNH Kft., Budapest, 1996, 94–98. old.
18. Uo. 144. old.
19. Lásd: 9.: 6. old.
20. Lásd: 4.b):44–46. old.; 4.c): 43–45. old.
21. Lásd: 17.: 114. old.
22. Uo.
23. a) **Dr. Szretykó György**: A magyar jövő kutatás új eredményei, Gazdaság és Társadalom, VI. évf. 1. szám, 1995, 152–156. old. (Dr. **Gidai Erzsébet** előadásának ismertetése.)
b) **Dr. Szabó Béla**: Alternatív utak Európa fejlődésében, Gazdaság és Társadalom, VII. évf. 1. szám, 1995, 98–139. old.
24. **Viszt Erzsébet**: A vállalatok felkészültsége az EU-csatlakozásra (egy felmérés tapasztalatai), Európa Fórum VII. évf. 3. szám, 1997, 86. old.
25. Uo. 89–90. old.
26. Lásd: 23. a): 152. old.
27. Uo. 153. old.
28. Uo. 154. old.
29. Uo. 155. old.
30. **Inotai Edit**: Hogy mondják a Big Mac-et baszkul? Népszabadság, 1997. február 17.
31. **Michael Krauss**: La proksima katastrofo de lingva estingiĝo [A nyelvi elhalás közeli katasztrófája].
Lásd: 4. c): 90–92. old.; angolul: 4. b): 92–94. old.

32. Lásd: 9.: ahol a 26. lábjegyzet szövege: „Minc Alain, a Cerus Rt. vezérigazgatója mondja el az International Herald Tribune hasábjain, hogy ha nemzetközi francia vállalatok igazgató-tanácsában egyetlenegy anglo-amerikai igazgató is van, a tárgyalások már angolul folynak. A nyomás oly erős, hogy a nem francia főmunkatársaktól többé meg sem követelik, hogy folyékonyan beszéljenek franciául.”. – Egy másik példa: **Kósáné dr. Oláh Júlia**: Mi maradt a tízheti angoltanulásból? Tolmács szükséghelyzetben című írásában egy siker-élményről számol be, de amely így kezdődik: „Nemrég svájci hivatalos kiküldetésben voltam, amikor német tolmácsként többször különös helyzetbe sodródtam. Egyik angol tárgyalópartnerünk például magától adódó természetességgel angolul „nyitott”, és hiábavalónak bizonyultak elhárítási kísérleteim: konykult kitért a német elől. Sodró erejű és igencsak intenzív „szócsatánk” feltétel nélküli kapitulációmmal végződött; s azon kaptam magam, hogy angolból és angolra tolmácsolok...”, Villámfényben 4. szám, 1997 március, 7. old.
33. **Bonifert Mária**: Gyarmatosítható-e a tudomány? Népszabadság, 1997. március 5. – A szerző **Csepeli Györgynek** és **Örkény Antalnak** a Replika folyóiratban megjelent írása nyomán foglalkozott a témával.
34. **Karinthy Frigyes** beszéde a PEN CLUB rendezvényén, Hungara Heroldo, 1932. július 15.
35. **Deme László**: Anyanyelvi nevelés – embernevelés. In: Biztonságunk záloga a nyelv, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1994.
36. **Claude Piron**: Perversaj efikoj de la nuna komunik-sistemo [Napjaink kommunikációs rendszerének kóros vonásai], Heroldo de Esperanto 1995. okt. 15. és nov. 5., (Eszperan-tóból fordította: **Kurucz Géza**)